

αυτών ως οικονομικοί και μόνον οργανισμοί (ΑΠ 828/1979 Δ 10.753, Εφαθ 4022/1985, ΕφΘεσ 631/1986 αδημοσίευτος).

[Σχετικώς βλ. ΔιοικΕφαθ (Τριμ) 312/1986, ΜονΠρΠατρ 206/1986 και ΕφΘεσ 631/1986 Αρμ, 1986, 451-457 όπου και παρατηρήσεις Α. Ι. Τάχου].

IV. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

ΙΤΑΛΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

Απόφ. 96 της 9.4/8.6.1981

Προεδρ. Amadei, Εισηγ. Voltera

Διαταγή του Ανακριτή στο Δικαστήριο της Ρώμης για την υπόθ. Grasso

Αρχή της νομιμότητας στα ποινικά ζητήματα - Αρχή του επακριβούς προσδιορισμού - Προσδιορισμός της εξεταζόμενης νομικής περιπτώσεως - Αντισυνταγματικότητα (α. 25 παρ. 2 Συντ. α. 603 ΠΚ)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Παρά τη θεμελιώδη, πρωταρχική σημασία που έχει για το ποινικό μας δίκαιο, ως εξασφαλιστική των ανθρωπίνων ελευθεριών, η απαγόρευση της αοριστίας των ποινικών νόμων (α. 7 παρ. 1 Συντ., 1 ΠΚ, α. 7 Ευρωπαϊκής Συμβάσεως Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που ισχύει και στη χώρα μας δυνάμει του ν.δ. 53/1974· πρβλ. Ν. Ανδρουλάκη εις ΠοινΧρον ΚΓ' 1973, 513-516 και Ι. Μανωλεδάκη εις ΠοινΧρον ΛΓ' 1983, 865-877), σπάνιες είναι οι περιπτώσεις κατά τις οποίες τα ποινικά Δικαστήρια εξετάζουν με επισταμένο τρόπο τη συμμόρφωση ή μη των εφαρμοστέων νόμων προς την απαγόρευση αυτή κατ' α. 20 παρ. 1, 87 παρ. 2, 93 παρ. 3 και 4 Συντ. (π.χ. ΠλημΘεσ 568/1970, ΠοινΧρον Κ' 1970, 806· ΑΠ 1/1980, ΠοινΧρον Λ' 1980, 340· ΑΠ 809/1980, ΠοινΧρον Λ' 1980, 877· ΑΠ 940/1984, ΠοινΧρον ΛΕ' 1985, 142) και ακόμη σπανιότερες οι περιπτώσεις όπου κηρύσσεται πράγματι η αντισυνταγματικότητα ενός ποινικού νόμου για τον λόγο αυτό (π.χ. ΠλημΦλωρ 313/1982, ΠοινΧρον ΛΒ' 1982, 325 και ΠλημΘεσ 3285/1982, Αρμ 1983, 513).

Αντίθετα, σε άλλες Ευρωπαϊκές Χώρες τα προβλήματα της τυχόν αντισυνταγματικότητας των ποινικών νόμων απαγολούν κατά κόρο τη δικαστηριακή πρακτική τόσο σε σχέση με την απαγόρευση της αοριστίας, όσο και σε σχέση με άλλες θεμελιώδεις διατάξεις, όπως αυτές του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (αναφορικά με την ποινή του ισόβιου εγκλεισμού: Απόφ. από 5.3.1976 του Δυτικογερμανικού Ομοσπονδιακού

Συνταγματικού Δικαστηρίου, NJW 1977, 1525-1534 και Απόφ. από 22.11.1974 του Ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, Giurisprudenza Italiana, 127: 1975, I.577-578), της ίσης μεταχειρίσεως των πολιτών (αναφορικά με τον τρόπο εκτελέσεως της ποινής σε χρήμα: Απόφ. από 21.11.1979 του Ιταλ. Συνταγματικού Δικαστηρίου, Giurisprudenza Italiana, 132:1980, I, 1822-1827) και της τηρήσεως των ποινικών κυρώσεων σε πλαίσια αναλογίας προς την αξιόποινη συμπεριφορά για την οποία απειλούνται (αναφορικά με την ποινική κύρωση της αναγκαστικής εισαγωγής σε κατάσταση εργασίας: Απόφ. από 18.7.1967 του δυτικογερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, NJW 1967, 1795-1800· πρβλ. σχετ. αναπτύξεις μου στο «Δελτίο Εγκληματολογικής Ενημέρωσης» 1:1986, τεύχ. 2, 3-8, σημ. 22 και 23).

Υπό το πρίσμα του προβληματισμού αυτού, αλλά και εν όψει της μικρής προσοχής που έχει τύχει έως τώρα στη Χώρα μας η ιταλική ποινική επιστήμη, χρήσιμο θα ήταν, νομίζω, να γίνει ευρύτερα γνωστή και στην Ελλάδα μία απόφαση του Ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου σχετική με την αντισυνταγματικότητα μιας ποινικής διατάξεως λόγω αντιθέσεώς της προς την αρχή του «επακριβούς προσδιορισμού» των ποινικών περιπτώσεων, (principio di tassatività), όπως η αρχή αυτή καθιερώνεται με το α. 25 του Ιταλικού Συντάγματος («Κανείς δεν μπορεί να τιμωρηθεί παρά μόνο δυνάμει νόμου τεθέντος σε ισχύ πριν από την τελεσθείσα πράξη»)*.

Η διάταξη που αποτέλεσε το αντικείμενο του συνταγματικού αυτού ελέγχου θεσπιζόταν στο α. 603 ιταλ. ΠΚ, αναφερόταν στο αδίκημα του «plagio» (θα μπορούσε να αποδοθεί ως «υποδούλωση»· αντίστοιχο είναι το έγκλημα της «αρπαγής» στο α. 322 ελλ. ΠΚ και του «Menschenraub» στην παρ. 234 γερμ. ΠΚ) και είχε το ακόλουθο περιεχόμενο: «Ο-

* Στην ίδια απόφαση εξετάστηκε και το ζήτημα (που δεν ενδιαφέρει εδώ) της τυχόν αντισυνταγματικότητας της ίδιας ποινικής διατάξεως λόγω αντιθέσεώς της προς το α. 21 ιταλ. Συντ. («Όλοι έχουν δικαίωμα να εκδηλώνουν ελεύθερα τη σκέψη τους με τον [προφορικό] λόγο, τη γραφή και κάθε άλλο μέσο διαδόσεως...»).

ποιος θέτει ένα πρόσωπο υπό την εξουσία του κατά τρόπο ώστε να το περιορίζει σε ολοκληρωτική κατάσταση υποταγής, τιμωρείται με ποινή εγκλεισμού πέντε έως είκοσι ετών».

«Σταυρός» των ερμηνευτών της διατάξεως υπήρξε η έννοια της «ολοκληρωτικής καταστάσεως υποταγής». Το Συνταγματικό Δικαστήριο έπρεπε δηλ. να κρίνει κατά πόσον η φράση αυτή είχε το στίγμα της αοριστίας και έδινε στον δικαστή τη δυνατότητα να υποκαθιστά το νομοθέτη, προσφεύγοντας στις προσωπικές του αξίες και πολιτιστικές παραμέτρους για να κρίνει την τυχόν υπέρβη σχέσεως εξουσίας-υποταγής ανάμεσα στον «υποδουλούντα» και στον «υποδουλούμενο», ή μήπως η προσθήκη του επιθέτου «ολοκληρωτική» μπροστά από τη φράση «κατάσταση υποταγής» παρείχε στη διάταξη ένα απόλυτο, συγκεκριμένο χαρακτήρα και την έσωζε έτσι από την αοριστία της. Το δίλημμα παρακάμφθηκε τελικά με την ιδιαίτερα σημαντική θέση του Συνταγματικού Δικαστηρίου, ότι για να υπάρχει συμμόρφωση μιας ποινικής διατάξεως προς το α. 25 ιταλ. Συντ. θα πρέπει η διάταξη αυτή όχι μόνο να περιέχει μια κατανοήσιμη περιγραφή της αφηρημένης περιπτώσεως του νόμου, αλλά επί πλέον και να αναφέρεται σε φαινόμενα των οποίων η δυνατότητα πραγμάτωσεως επιβεβαιώνεται σύμφωνα με κάθε γνώση και εμπειρία». Εφ' όσον δε, κατά το Δικαστήριο, η διάταξη του α. 603 ΠΚ προβλέπει μια υπόθεση μη επαληθεύσιμη στην πραγματοποίησή της, αφού ποτέ δεν έχει επιβεβαιωθεί δικαστικά, είναι και μόνον γι' αυτόν τον λόγο αντισυνταγματική, άρα καταργητέα.

Είναι εύκολο ν' αντιληφθεί κανείς τις προεκτάσεις που θα μπορούσε να έχει αυτή η απόφαση τόσο πό την πλευρά της ερμηνείας και καταργήσεως ποινικών νόμων εξαιτίας της δυσαρμονίας τους με την πραγματικότητα, όσο και από την πλευρά του προσδιορισμού της έννοιας των έννομων αγαθών που προστατεύονται από τις ποινικές διατάξεις, αφού κατά μία, στασιαζόμενη πάντως, ερμηνεία της αποφάσεως, ο νομοθέτης κατά την περιγραφή της ειδικής υποστάσεως ενός εγκλήματος «πρέπει να περιορίζεται σε εμπειρικά αποδείξιμα γεγονότα» (G. Grasso, Die Vorverlegung des Strafrechtsschutzes durch Gefährdungs- und Unternehmensdelikte, Ανακοίνωση στην Tagung für Rechtsvergleichung, Göttingen, 20.9.1985, υπό εκτύπωση στην ZSTW 98: 1986, τεύχ. 2 ή 3, παρ. 7.1).

Ανεξάρτητα ωστόσο από τις ενδιαφέρουσες αυτές προεκτάσεις, επιφυλάξεις μπορούν να διατυπωθούν ως προς τον οιοεί αξιωματικό τρόπο θεμε-

λιώσεως του πιο πάνω βασικού συλλογισμού της αποφάσεως, με απλή δηλ. επίκληση στις «πιο προφανείς αρχές που υπέρκεινται λογικά κάθε νομοθετικού συστήματος καθώς και στις πιο στοιχειώδεις ιδέες και διδασκαλίες γύρω από την δημιουργία και τη διαμόρφωση των νομικών διατάξεων».

Η υπό συζήτηση απόφαση δημοσιεύθηκε πλην άλλων και στην Rivista di diritto e procedura penale, t. 24:1981, 1147-1166, από όπου και η ελληνική απόδοση των αποσπασμάτων που ακολουθούν. Σημειώνω ότι η απόδοση αυτή, που επιχειρώ στη συνέχεια, βασίζεται στην άριστη μεταφραστική εργασία των μαθητών μου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, τελειοφόρων του Νομικού Τμήματος, κ.κ. Νικολάου Καίσαρη και Μαρίας Α. Τατσέλου, τους οποίους ευχαριστώ για τη βοήθειά τους και από τη θέση αυτή. Στα αποσπάσματα περιλαμβάνονται η προκαταρκτική τοποθέτηση του ζητήματος (στο ιταλ. κείμενο, σελ. 1147-1151) και οι δύο βασικές παράγραφοι που αναφέρονται στο πρόβλημα της συμμορφώσεως των ποινικών νόμων προς την αρχή του «επακριβούς προσδιορισμού» (σελ. 1151-1152, 1165).

ΝΕΣΤΩΡ Β. ΚΟΥΡΑΚΗΣ

Περίληψη:

Πρέπει να θεωρηθεί αντισυνταγματικό το α. 603 ΠΚ εφ' όσον έρχεται σε αντίθεση με την αρχή του επακριβούς προσδιορισμού της εξεταζόμενης περιπτώσεως, αρχής που περιέχεται στην απόλυτη επιφύλαξη του νόμου στα ποινικά ζητήματα που καθιερώνεται από το α. 25 Συντ.

(Παραλείπόμενα):

1) Στην πορεία της τακτικής ανακρίσεως κατά του Emilio Grasso, κατηγορούμενου για το έγκλημα της υποδουλώσεως, ο Ανακριτής του Δικαστηρίου της Ρώμης, με διαταγή του που εκδόθηκε την 2. 11.1978, έθεσε ζήτημα συνταγματικής νομιμότητος του α. 603 ΠΚ, σε σχέση με τα ά. 25 και 21 Συντ.

Σύμφωνα με τον δικαστή a quo [δηλ. τον δικάσαντα δικαστή], η προσβαλλόμενη διάταξη παραβιάζει την αρχή της τυπικότητας, που καθιερώνεται με το α. 25 Συντ., αφού, απ' ό,τι φαίνεται, στερείται στα συστατικά της στοιχεία κάθε σαφήνειας. Ο νομοθέτης, προβλέποντας επιβολή ποινικών κυρώσεων σε οποιονδήποτε θέτει ένα άτομο υπό την εξουσία του με τρόπο τέτοιο ώστε να το περιορίζει σε κατάσταση ολοκληρωτικής υποταγής, στην πραγματικότητα θα εμπιστευόταν [κατά τη γνώμη του δικαστή a quo] στην αυθαίρετη απόφαση του [δικάζοντα] δικαστή την in concreto εξατομίκευση των συστατικών στοιχείων ενός εγκλήματος με γενικό δόλο, ελεύθερο πλαίσιο συμπεριφοράς και απροσδιόριστο αποτέλεσμα. Ο κίνδυνος της αυθαιρεσίας [του δικαστή], κάτω από την άποψη μιας εξαιρετικής διαστολής της εξεταζόμενης

ποινικής περιπτώσεως, θα ήταν πιο έκδηλος εάν ληφθεί υπόψη πόσο πολύ η αναφορά στην «ολοκληρωτική κατάσταση υποταγής» μπορεί να οδηγήσει σε μια εφαρμογή της διατάξεως για καταστάσεις ψυχικής υποταγής καθ' όλα θεμιτές και συχνά αναγνωρισμένες και προστατευμένες από την έννομη τάξη, όπως ο θρησκευτικός, πολιτικός ή συνδικαλιστικός προσηλυτισμός. Εξ άλλου, δεν θα παρείχε μεγαλύτερη σαφήνεια στον συγκεκριμένο προσδιορισμό της εξεταζόμενης περιπτώσεως η παρατήρηση ότι η ψυχική υποταγή πρέπει να είναι «ολοκληρωτική». Μία τέτοια περίπτωση θα μπορούσε πράγματι να συντρέξει στο πεδίο της πνευματικής ασθένειας, όπου όμως το α. 603 ΠΚ δεν έχει εφαρμογή, αφού προϋποθέτει ως θύμα όχι ένα ανίκανο, αλλά ένα φυσιολογικό πρόσωπο. Έστω και αν αρνηθεί κανείς ότι και η ύπωση που προκαλείται από κάποιον ειδήμονα μπορεί, με την κατάσταση των σημερινών γνώσεων, να περιαγάγει ένα άτομο σε κατάσταση ολοκληρωτικής υποταγής, ο δικαστής a quo διαπιστώνει ότι μια δύναμη υποβολής, εξασκουμένη από άνθρωπο πραιρετισμένο με ιδιαίτερη γοητεία, θα μπορούσε να συνιστά υποδούλωση.

Κατ' αυτόν τον τρόπο το α. 603 ΠΚ θα προστάτευε [κατά τη γνώμη του δικαστή a quo] την προσβαλλόμενη ηθική και ψυχική ελευθερία όχι μόνον από τις φυσικές προσβολές που θα είχαν ως αποτέλεσμα οργανικές συνέπειες, αλλά και από ψυχικές προσβολές που οδηγούν σε ιδιαίτερες και εξαιρετικές καταστάσεις, ανάλογες κατά κάποιο τρόπο με τη νευρωση και εξαρτώμενες από καθαρά ψυχικούς μηχανισμούς που προκλήθηκαν από μια εξωτερική ψυχική ενέργεια: τέτοιες καταστάσεις θα καταργούσαν την κριτική ικανότητα [και] θα καθιστούσαν τη βούληση ετεροκατευθυνόμενη, αφού θα πραγματοποιούνταν κάτω από την εξωτερική ψυχική ενέργεια της υποβολής. Θα διαμορφωνόταν έτσι ένας χαρακτήρας με εκκείνον που μπορεί να διαπιστωθεί στον φρενοβλαβή και στον σχιζοφρενή, και συμπερασματικά, προς αποσαφήνιση του νόημα της διατάξεως και προς επακριβή προσδιορισμό της, θα ήταν βασικής σημασίας η προσφυγή σε εξωνομικές έννοιες, ώστε να καθορισθούν [ιδίως] οι έννοιες της ψυχικής υποταγής και της υποβολής, που δεν ορίζονται από τον νομοθέτη.

Εάν, απ' όσα ειπώθηκαν, φαίνεται απαραίτητη η προσφυγή σε εξωτερικές πηγές (που πάντως δεν διευκρινίζονται από το νομοθέτη) για να καθορισθεί η σημασία της ποινικοποιητικής διατάξεως που αναφέρεται στο έγκλημα της υποδουλώσεως, τέτοιες πηγές, ωστόσο, θα παρείχαν μια αβέβαιη παράμετρο για τον ομόφωνο προσδιορισμό του εγκλήματος της υποδουλώσεως.

Πράγματι, η επικρατούσα άποψη θεωρεί ότι η παραπλάνηση, σε οποιαδήποτε μορφή [της], δεν μπορεί να είναι αιτία [καλύτερα: σύμπτωμα] πραγματικής πνευματικής ασθένειας, δηλ. εκείνης της παθολογικής καταστάσεως, που από μόνη της μπορεί να επιτρέψει την υποταγή ενός «φυσιολογικού προσώπου» σε κάποιο άλλο.

Οι περιγραφές των φαινομένων της ψυχικής εξαρτήσεως θα επέτρεπαν συμπερασματικά μόνο τη διαπίστωση αυτού που ήδη είναι γνωστό, ότι δηλ. οι

ψυχικές ιδιότητες του καθενός προέρχονται κατά το μεγαλύτερο μέρος από τη συμπεριφορά των άλλων. Έτσι, είναι φυσικό ότι όποιος βρίσκεται σε μέτρια μορφωτική «κατάσταση» (status) τείνει να υφίσταται μια εντονότερη επίδραση από την εκδήλωση της σκέψεως των άλλων. Όσον αφορά στην υποβολή, αυτή θ' αναλυόταν μόνο σε μία διευκρίνιση της δυνατότητας που έχει μια ψυχική κατάσταση να επιδράσει σε μία άλλη, με την έννοια ότι υπάρχουν ψυχικοί μηχανισμοί σύμφωνα με τους οποίους μεταξύ δύο ατόμων εγκαθιδρύεται μία σχέση ψυχικής υπεροχής του ενός έναντι του άλλου.

Τώρα, επειδή όλες οι καταστάσεις ψυχικής υπεροχής δεν συνιστούν αθέμιτη συμπεριφορά, ο δικαστής θα έπρεπε, εξ αιτίας κρίσεως, να θεωρήσει ένοχο υποδουλώσεως, όχι όποιον ενεργεί με σκοπό να επιβάλλει στους άλλους το δικό του πρότυπο, αλλά εκκείνον που, σύμφωνα με τις αξίες και τις πολιτιστικές παραμέτρους του δικαστή, θα έχει πραγματοποιήσει μια σχέση εξουσίας-υποταγής, που θα θεωρηθεί αθέμιτη και ικανή να διαμορφώσει την ύπαρξη «ολοκληρωτικής καταστάσεως υποταγής» του θύματος. Αλλά σ' αυτήν την περίπτωση ο δικαστής θ' αντικαθιστούσε τον νομοθέτη κατά παράβαση του α. 25 Συντ.

Όσον αφορά στο άρ. 21 Συντ., ο δικαστής a quo θεωρεί ότι η ελευθερία εκδήλωσεως της σκέψεως συναντά ένα όριο στο συμφέρον της ψυχικής ακεραιότητας του προσώπου, μόνον εφόσον συγκεκριμενοποιείται σε μέσο πίεσεως βίαιης ή δόλιας, όπως η απειλή ή η απάτη. Ως εκ τούτου, το γεγονός της ψυχικής υποταγής ενός υποκειμένου [=θύματος] σε κάποιο άλλο υποκείμενο [=δράστη], εφόσον προέρχεται από την προσχώρηση σε πρότυπα συμπεριφοράς που προβλήθηκαν από άλλους, δεν μπορεί να αποτελέσει αθέμιτη συμπεριφορά χωρίς να προσβάλλει το συνταγματικά προστατευόμενο δικαίωμα [της ελευθερίας εκδήλωσεως της σκέψεως]. Θα ήταν λοιπόν απαραίτητο οι ιδέες να μη κρίνονται διά μέσου του φίλτρου της λογικής του ερμηνευτή και των προσωπικών του αξιών, αφού αυτό είναι ρητά απαγορευμένο από το εν λόγω α. 21 Συντ.: ώστε, όπου κανείς θέλει να συμφωνήσει με την άποψη ότι το περιεχόμενο της διατάξεως του α. 603 ΠΚ αναλύεται στην προστασία της ηθικής ελευθερίας, η έκταση της προστασίας θα έπρεπε να περιοριστεί, ερμηνευτικά, στις διαστάσεις που επιτρέπουν τη συμφωνία με το άρθρο 21 Συντ.

2) Η διαταγή ανακοινώθηκε, κοινοποιήθηκε και δημοσιεύθηκε, σύμφωνα με τις προβλεπόμενες διατάξεις, στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου παρουσιάστηκαν: Ο Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου, αντιπροσωπευόμενος και υπερασπιζόμενος από την Εισαγγελική Αρχή, ο Emilio Grasso, αντιπροσωπευόμενος και υπερασπιζόμενος από τους Δικηγόρους Mauro Mellini και Rocco Ventre, οι πολιτικώς ενάγουσες Maria Pallante και Louisa Cerocchi, αντιπροσωπευόμενες και υπερασπιζόμενες από τους Δικηγόρους Rinaldo Taddei, Giovanni Maria Flick.

3) Η υπεράσπιση του Emilio Grasso ζήτησε να γίνει δεκτή η ένσταση νομιμότητας και να υιοθετη-

θούν επιχειρήματα που οδηγούν σε απαλλακτική διαταγή.

Η Εισαγγελική Αρχή ζητεί, αντίθετα, να κριθεί το αίτημα ως αβάσιμο, υποστηρίζοντας, ότι σε σχέση με το α. 25 του Συντ., το α. 603 ΠΚ αποτελεί διάταξη ελαστική αλλά όχι αυτοποιοήτη.

Το α. 603 περιέχει έννοιες, που αν ερμηνεύονταν ορθά, θα αποκτούσαν ένα εξειδικευμένο νόημα. Προϋποθέσεις για τη δυνατότητα εφαρμογής του θα ήταν:

1. Μία σχέση υπεροχής του δράστη απέναντι στο θύμα, τέτοια που να επιφέρει μιαν ολοκληρωτική απορρόφηση του δεύτερου στη σφαίρα επιρροής του πρώτου, σαν αποτέλεσμα ειδικών και επαναλαμβανόμενων δραστηριοτήτων του τελευταίου.

2. Ο διαχωρισμός του θύματος από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο έζησε [το θύμα] ή οπωσδήποτε από οποιοδήποτε άλλο κοινωνικό περιβάλλον που το ίδιο αυτόνομα διάλεξε.

3. Η πρόβλεψη και η επιδίωξη του συμβάντος εκ μέρους του δράστη.

Ως προς την [τυχόν] αντίθεση ανάμεσα στην ενοχοποιητική πρόβλεψη [του α. 603 ΠΚ] και στο α. 21 Συντ. η Εισαγγελική Αρχή παρατηρεί ότι μια ορθή ερμηνεία της διατάξεως στη συνήθη μορφή της αποκλείει την αντίθεση αυτή.

Το δικαίωμα να διαμορφώνει κανείς ελεύθερα τη σκέψη του θα είχε λογική προτεραιότητα απέναντι στο δικαίωμα για εξωτερίκευση αυτής της σκέψεως· ωστόσο η προσβολή του πρώτου δικαιώματος θα επερχόταν με την άσκηση του δεύτερου όταν η εκδήλωση (εξωτερίκευση) της σκέψεως του δράστη έχει ως μοναδικό σκοπό να εμποδίσει το θύμα να προσφύγει σε οποιαδήποτε άλλη πηγή γνώσεως και επιλογής. Σε τέτοιες περιπτώσεις το α. 603 ΠΚ εφαρμόζεται σωστά, εφόσον η άσκηση του δικαιώματος για εκδήλωση (εξωτερίκευση) της σκέψεως προσλαμβάνει in concreto ένα νόημα ανάλογο με εκείνο της ασκήσεως οποιαδήποτε άλλου μέσου αθέμιτης βίας.

4. Η υπεράσπιση της πολιτικής αγωγής ζητεί να κριθεί αβάσιμο το αίτημα [του κατηγορουμένου] και παρατηρεί προεπισαγωγικά ότι η διαταγή του Ανακριτή φαίνεται να υπερθέτει και να συγχέει, στην ευρεία αιτιολογία της, τις διάφορες απόψεις που αφορούν αντίστοιχα είτε στη βεβαίωση του συμβάντος (και οπωσδήποτε στις ενδεχόμενες δυσχέρειες των αποδείξεων), είτε αντίθετα στη δυνατότητα δικανικής αξιολογήσεως της εξεταζόμενης υποθέσεως.

Όσον αφορά σε μια τέτοια αξιολόγηση, η πρόβλεψη του γενικού δόλου και του ελεύθερου πλαισίου συμπεριφοράς, μολονότι δίνει στη διάταξη ένα αναμφίβολο πλάτος εφαρμογής, αιτιολογημένο άλλωστε από τη σπουδαιότητα του προστατευόμενου αγαθού που συνδέεται με το α. 2 του Συντάγματος, θα εύρισκε μίαν ακριβή, λογική και εξαντλητική οριοθέτηση του εγκλήματος στην εξατομίκευση του γεγονότος της «ολοκληρωτικής καταστάσεως υποταγής».

Η «ολοκληρωτική κατάσταση υποταγής» όπως και να πραγματοποιηθεί, όπως και να αντιμετωπισθεί ή να ερευνηθεί από το θύμα, όπως και να διαρθρωθεί εσωτερικά (στις σχέσεις μεταξύ δράστη και θύματος), θα αναλυόταν πάντοτε και ομόφωνα σε ένα αποκλεισμό και μία παρακώλυση της διατηρήσεως ή εγ-

καθιδρύσεως αυτόνομων σχέσεων μεταξύ θύματος και τρίτων.

Θα έπρεπε κάποιος να εγγυηθεί ότι η σχέση μεταξύ δράστη και θύματος δεν γίνεται τόσο απορροφητική και αποκλειστική, ώστε να εμποδίζει το θύμα να μπορεί να την ελέγχει κριτικά (ή τουλάχιστον να έχει τη δυνατότητα να την ελέγχει κριτικά) υπό το φως άλλων σχέσεων.

Όσον αφορά στην [τυχόν] αντίθεση του α. 603 ΠΚ με το α. 21 Συντ., η υπεράσπιση της πολιτικής αγωγής παρατηρεί ότι μία ακριβής ερμηνεία του α. 603 ΠΚ, δεόντως εναρμονισμένη με τις συνταγματικές αξίες, δεν αφήνει, με κανένα τρόπο, περιθώρια για δημιουργία προβλημάτων από το δικαίωμα στην εκδήλωση της σκέψεως ούτε σε ατομικό επίπεδο, ούτε σε επίπεδο προσηλυτισμού και προπαγάνδας.

Δεν θα ενδιέφεραν πράγματι, σε μιαν ορθή και λογική ερμηνεία της διατάξεως, ούτε ο τύπος ούτε το περιεχόμενο των διαπροσωπικών σχέσεων που δημιουργούνται μεταξύ δράστη και θύματος. Κατά συνέπεια, δεν θα είχε ενδιαφέρον για την ποινική διάταξη [καλύτερα: για την ερμηνεία της ποιν. διατάξεως] το ενδεχόμενο ότι αυτές οι σχέσεις θα μπορούσαν να αναλυθούν ακόμη και σε εκδηλώσεις σκέψεως, οποιοσδήποτε και να είναι αυτές.

Ενδιαφέρει, αντίθετως, μόνον η περίπτωση κατά την οποία, συνάμα με τη δημιουργία τέτοιων σχέσεων, αφαιρείται από το θύμα η δυνατότητα να έχει άλλες σχέσεις συνυπάρχουσες και ανταγωνιστικές με τις πρώτες. Ακριβώς η δυνατότητα να εξασκήσει κανείς το νόμιμο κατοχυρωμένο δικαίωμα του α. 21 Συντ., προϋποθέτει χάριν του θύματος το δικαίωμα να πληροφορηθεί το ίδιο [το θύμα] και να διαμορφώσει τη δική του άποψη, αντλώντας από διάφορες πηγές μάλλον, αντί να πρέπει να αντλεί πληροφορίες αποκλειστικά και καταναγκαστικά από μια μοναδική πηγή.

Η υπεράσπιση του Grasso [στη δευτερολογία της] παρουσίασε υπόμνημα στο οποίο, με εκτεταμένα και ουσιαστικά επιχειρήματα επαναλαμβάνονται και αναπτύσσονται τα πιο πάνω συμπεράσματα.

ΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

1) Ο δικαστής a quo εγείρει το θέμα της συνταγματικής νομιμότητας του α. 603 ΠΚ, κάτω από δύο συγκεκριμένες απόψεις:

α) ότι η εν λόγω διάταξη θα ερχόταν σε αντίθεση προς το α. 25 παρ. 2 Συντ., αφού στερείται του προαπαιτούμενου της τυπικότητας το οποίο, σε συνάφεια με την αρχή της απόλυτης επιφυλάξεως του νόμου στα ποινικά ζητήματα «καθιστά απαραίτητη μία ακριβή σχέση αντιστοιχίας ανάμεσα στην αφηρημένη περίπτωση [που προβλέπεται από τον νόμο] και στη συγκεκριμένη περίπτωση»,

β) ότι η ίδια διάταξη θα έπληττε επί πλέον το α. 21 παρ. 1 Συντ., στο μέρος του εκείνο κατά το οποίο η έκταση [ισχύος της διατάξεως] «υπερβαίνει τη λειτουργία της προστασίας της ψυχικής ακεραιότητας

ενός προσώπου απέναντι στο σύνολο των επιθέσεων που μπορούν να πραγματοποιούν [εναντίον του].»

Με τον πρώτο λόγο ο δικαστής a quo διατυπώνει την επίκριση ότι υπάρχει παραβίαση της αρχής του επακριβούς προσδιορισμού της εξεταζόμενης περιπτώσεως, [αρχής] που περιέχεται στην απόλυτη επιφύλαξη του νόμου για τα ποινικά ζητήματα.

Σε σχέση με το α. 25 Συντ. το Δικαστήριό μας έχει πολλές φορές επαναλάβει ότι στη βάση της ενλόγω αρχής υπάρχει προπάντων η πρόθεση [του νομοθέτη] ν' αποφεύγονται αυθαιρέσιες στην εφαρμογή μέτρων που περιορίζουν το ύψιστο εκείνο και απαράβιαστο αγαθό, δηλ. την προσωπική ελευθερία. Φρονεί επομένως το Δικαστήριο ότι, σαν αποτέλεσμα αυτής της αρχής, αποτελεί υποχρέωση του ποινικού νόμου να προσδιορίζει την εγκληματική περίπτωση με ακριβή χαρακτηριστικά, κατά τρόπο ώστε ο ερμηνευτής [του], όταν υπάγει μια συγκεκριμένη υπόθεση στον κανόνα του νόμου, να είναι σε θέση να εκφέρει μια δικαστική κρίση με αντιστοιχία [των δύο μεγεθών], κρίση στηριγμένη επάνω σε ένα ελέγξιμο θεμέλιο. Η υποχρέωση αυτή προϋποθέτει μια κατανοησίμη περιγραφή της αφηρημένης περιπτώσεως [που προβλέπει ο νόμος], έστω και με τη χρησιμοποίηση εκφράσεων ενδεικτικών ή αξιολογικών (πρβλ. π.χ. τις αποφάσεις 21/1961 και 191/1970) και πληρούται ικανοποιητικά εφόσον στις ποινικές διατάξεις γίνεται αναφορά σε φαινόμενα των οποίων η δυνατότητα πραγματώσεως επιβεβαιώνεται με βάση κριτήρια τα οποία με την κατάσταση των σημερινών γνώσεων φαίνονται επαληθεύσιμα. Η τότε και μετέπειτα εξέλιξη των αντιλήψεων από τις οποίες εμπνεύσθηκε αυτή η νομολογία επιτρέπει την άποψη ότι αν μια παρόμοια επιβεβαίωση είναι ελλιπής, τότε η χρησιμοποίηση κατανοησίμων εκφράσεων δεν είναι πλέον πρόσφορη ν' ανταποκριθεί στην υποχρέωση για προσδιορισμό της [ποινικοποιούμενης] περιπτώσεως κατά τρόπο ώστε να εξασφαλίζει μια αντιστοιχία ανάμεσα στο ιστορικό γεγονός που συγκεκριμενοποιεί μιαν ορισμένη αθέμιτη συμπεριφορά και στο σχετικό αφηρημένο πρότυπο [συμπεριφοράς]. Οποιαδήποτε δικαστική κρίση για συμφωνία της συγκεκριμένης περιπτώσεως με [απρόσφορες] διατάξεις αυτού του τύπου θα συνεπαγόταν μια εκ των προτέρων, και για τούτο αυθαίρετη επιλογή ως προς την πραγμάτωση του γεγονότος ή ως προς την αιτιώδη συνάφεια ανάμεσα σ' αυτό [το γεγονός] και στις άμεσες ενέργειες που το προκαλούν, ως αποτέλεσμα ανάλογης επιλογής του νομοθέτη ως προς την ύπαρξη και τη δυνατότητα επαληθεύσεως του φαινομένου. Επομένως, στη λεκτική μορφή του α. 25 Συντ., που επιβάλλει ρητά στον νομοθέτη να διατυπώνει διατάξεις εννοιολογικά ακριβείς

από τη σημασιολογική άποψη της σαφήνειας και της δυνατότητας για κατανόηση των χρησιμοποιούμενων όρων, πρέπει λογικά να θεωρηθεί ότι εξυπονοείται επίσης η υποχρέωση για διατύπωση υποθέσεων που εκφράζουν περιπτώσεις ανταποκρινόμενες στην πραγματικότητα.

Θα ήταν πράγματι παράλογο να νομισθεί ότι μπορούν να θεωρηθούν ως προσδιορισμένες κατά την αρχή του επακριβούς προσδιορισμού του νόμου διατάξεις, οι οποίες, αν και εννοιολογικά κατανοησίμες, εκφράζουν καταστάσεις και συμπεριφορές [μη] πραγματικές ή φανταστικές ή οπωσδήποτε μη επαληθεύσιμες και πολύ λιγότερο να επινοηθούν νομοθετικές διατάξεις που απαγορεύουν ή επιτάσσουν ή τιμωρούν γεγονότα τα οποία σύμφωνα με κάθε γνώση και εμπειρία πρέπει να θεωρηθούν ως ανύπαρκτα ή ως μη λογικά επαληθεύσιμα. Η διατύπωση των εν λόγω διατάξεων θα ανέτρεπε τις πιο προφανείς αρχές που υπέρκεινται λογικά κάθε νομοθετικού συστήματος καθώς και τις πιο στοιχειώδεις ιδέες και διδασκαλίες γύρω από τη δημιουργία και τη διαμόρφωση των νομικών διατάξεων.

Από όσα λέχθηκαν πιο πάνω προκύπτει επομένως ότι η ολοκληρωμένη περιγραφή μιας ποινικής περιπτώσεως δεν είναι αρκετή για τους σκοπούς της συνταγματικής νομιμότητας μιας διατάξεως η οποία, δεδομένης της νομής και της αφηρημένης διατυπώσεώς της, δεν επιτρέπει μια συγκεκριμένη ορθολογική εφαρμογή [της].

Το ερώτημα για τη συνταγματική νομιμότητα του α. 603 [ΠΚ] που τέθηκε από τον δικαστή a quo σε σχέση προς το α. 25 Συντ., επικεντρώνεται έτσι από τη μια μεριά στη δυνατότητα κατανόησεως του κανόνα, και από την άλλη πλευρά στη διερεύνηση του κατά πόσο το φαινόμενο που τέθηκε ως βάση από τον νομοθέτη είναι πραγματικά επαληθεύσιμο από τον ερμηνευτή με βάση κριτήρια λογικώς αποδεκτά σύμφωνα με την κατάσταση της σημερινής επιστήμης και εμπειρίας.

... ..

14) Η λεκτική διατύπωση του α. 603 [ΠΚ] προβλέπει (...) μιαν υπόθεση μη επαληθεύσιμη στην πραγματοποίησή της και στο αποτέλεσμά της, αφού δεν είναι ούτε εξατομικεύσιμες ούτε επιβεβαιώσιμες οι δραστηριότητες που θα μπορούσαν με συγκεκριμένο τρόπο ν' αναπτυχθούν για τον περιορισμό ενός προσώπου σε ολοκληρωτική κατάσταση υποταγής, ούτε [προκύπτει] πως θα ήταν εφικτό να προσδιορισθεί αντικειμενικά αυτή η κατάσταση, της οποίας ο ολοκληρωτικός χαρακτήρας, όπως αυτός προβλέπεται ρητά από τον νόμο, δεν έχει ποτέ επιβεβαιωθεί δικαστικά.

Εάν θέσει κανείς ως βάση την ψυχολογική φύση της υποδουλωτικής συμπεριφοράς γίνεται φανερό ότι αυτή, για να οδηγήσει στο αποτέλεσμα του περιορισμού του θύματος σε κατάσταση ολοκληρωτικής υποταγής, θα έπρεπε να τελεσθεί από πρόσωπο που κατέχει μια ψυχική δύναμη ικανή να πραγματώνει ένα τέτοιο αποτέλεσμα. Ωστόσο δεν υπάρχουν στοιχεία ή τρόποι για να μπορούν να επιβεβαιωθούν αυτές οι ιδιαίτερες και εξαιρετικές ιδιότητες [αυτού που «υποδουλώνει»], ούτε είναι εφικτό να προσφεύγει κανείς σε επιβεβαιώσεις κατά το α. 314 ΚΠΔ, αφού δεν γίνονται αποδεκτές στο νομικό μας σύστημα πραγματογνωμώσεις ως προς τις ψυχικές ιδιότητες ανεξάρτητες από παθολογικά αίτια.

Ούτε υπόκειται σε απόδειξη, με βάση όλες τις σύγχρονες γνώσεις και εμπειρίες το ότι μπορούν να υπάρξουν όντα ικανά να επιτύχουν μόνο με ψυχολογικά μέσα την ολοκληρωτική υποδούλωση ενός προσώπου.

16) Η λεπτομερής εξέταση των διαφόρων και αντίθετων μεταξύ τους ερμηνειών που δίδονται στο α. 603 ΠΚ από τη θεωρία και τη νομολογία δείχνει καθαρά την έλλειψη ακριβούς και προσδιορίσιμης διατύπωσης της διατάξεως, την αδυναμία να αποδοθεί σ' αυτήν ένα αντικειμενικό περιεχόμενο, συνεκτικό και λογικό, και κατά συνέπεια την απόλυτη αυθαιρεσία στη συγκεκριμένη εφαρμογή της. Ορθά [η διάταξη] αυτή παρομοιάστηκε με ποντισμένη νάρκη στο νομικό μας σύστημα, αφού μπορεί να εφαρμόζεται σε οποιαδήποτε περίπτωση που συνεπάγεται εξάρτηση ενός ανθρώπινου πλάσματος από ένα άλλο ανθρώπινο πλάσμα και να στερείται [έτσι] οποιαδήποτε ασφαλούς παραμέτρου για την επιβεβαίωση της εντάσεως [της εξαρτήσεως].

Το α. 603 ΠΚ στο μέτρο που αντιτίθεται προς την αρχή του επακριβούς προσδιορισμού της εξεταζόμενης περιπτώσεως που περιέχεται στην απόλυτη επιφύλαξη του νόμου για τα ποινικά ζητήματα, όπως [η αρχή αυτή] έχει καθιερωθεί στο α. 25 Συντ. πρέπει επομένως να θεωρηθεί ως αντισυνταγματικό.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Β'.*

ΕΤΑΙΡΙΕΣ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Α. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

1. Κοινοπραξία

α. ΜονΠρΑθ 19382/1983 ΕΕμπΔ ΛΣΤ' 85.

Η αίτηση για διορισμό προσωρινού διαχειριστή κοινοπραξίας, λόγω καταχρηστικής άσκησης των δικαιωμάτων του μέλους που έχει την πλειοψηφία, είναι νόμιμη.

β. ΣτΕ 2870-73/1984 ΔΦΝ 39.429.

Τα κέρδη των κοινοπραξιών υποβάλλονται σε τέλη χαρτοσήμου, με βάση τα βιβλία τους. Αν δεν τηρούνται βιβλία ή στοιχεία ή τα τηρούμενα είναι ανακριδή, τα τέλη υπολογίζονται με βάση τα κέρδη που προσδιορίστηκαν για την επιβολή των φόρων εισοδήματος και ειδικότερα, του τελευταίου τίτλου του

εισοδήματος που υφίσταται κατά την επιβολή των τελών χαρτοσήμου.

2 Ομόρρυθμη εταιρία

α. ΕφΘεσ 612/1984 Αρμ 39.131.

Εμπορική ιδιότητα.

Η προσωρινή παύση της παραγωγικής λειτουργίας της ομόρρυθμης εταιρίας δεν αίρει τη νομική της προσωπικότητα και την εμπορική της ιδιότητα και τα μέλη της εξακολουθούν να ευθύνονται τόσο προσωπικά, απεριόριστα και εις ολόκληρο, όσο και ως έμποροι και υπόκεινται σε προσωπική κράτηση για τα εμπορικά χρέη που η εταιρία συνάπτει κατά το χρόνο της προσωρινής παύσης της παραγωγικής δραστηριότητας.

β. ΕφΘεσ 643/1984 Αρμ 39.483.

Εμπορική ιδιότητα.

Η ομόρρυθμη εταιρία που αγοράζει, επεξεργάζεται και μεταπωλεί πλαστικά είδη ασκεί επιχείρηση χειροτεχνίας και είναι έμπορος. Έμποροι είναι και τα μέλη της και προσωποκρατούνται για εμπορικές οφειλές της εταιρίας. Τέτοιες είναι και οι οφειλές

* Το Α' τμήμα δημοσιεύθηκε στις σελ. 724-730 αυτού του τόμου.